

SZLOV. MAGY. KULT.

SZLOV. MAGY. KULT.

Találkoztam Sanyival. Egy faluházhoz épített, félig kész építményt nézegettem, amikor ismeretlenül odalépett hozzám. Azt mondta zavaros tekintettel: „Szép, mi? Ez a művészet.” Hát így állunk „mi”, szlovákiai magyarok a giccsel. Pardon, a művészettel és a kultúrával.

A sznobériára hajazó felütés után azonban nem a „szlovákiai magyar” kultúra minősítésével szeretnék foglalkozni, pontosabban csak annyira, amennyire mondandóm megkívánja. Kulturális helyzetünk áttekintésének első részében egy elméleti kérdésről lesz szó, mégpedig arról, hogy miképp tekintünk a szlovákiai magyar kultúrára. A következő részekben a két nagy magyar kötődésű párt kultúrpolitikáját, a kulturális intézményrendszert és szervezeteket, valamint a támogatási rendszert vizsgálom az elméleti következtetés alapján.

Szlov. magy. kult.

A legelején a kisebbségi kultúrák (ön)képét befolyásoló gyakorlati és elméleti tényezőket veszem sorra. Egy mára már politikai filozófiai közhellyé vált felismeréssel indítva: a modern (liberális) államok kialakulása során fontos volt egy (néhány esetben több) erős hatalmi központ és kohéziós narratíva, kollektív identitás kialakítása, amely során a saját és az idegen ellentéte alapozó elv vált meghatározóvá.¹ A különbözőségek lenyesegetésével, például a saját nyelv dominánssá tételével a közhivalokban, a törvényhozásban, vagy a kisebbségek autonómiájának megragadásával, a köz-

igazgatási határok kisebbségeket szétdaraboló meghúzásával (ld. éppen az 1792-es forradalom utáni Franciaország nyelvi és nemzetiségi politikáját – a nyelvjárásokkal, illetve pl. a baszkokkal szemben; ezt vette át Széchenyi István is, mondván: „Legnagyobb nehézség, ’s majd nem egyetlen akadály, mellyel Magyarországon küzdenetek kell: a nyelvek különfélesége; de egy embernyom elég ennek orvoslására. – 40 év előtt Franciaországban a nép $\frac{3}{4}$ része érthetetlen szólásmódon beszéle; most 30 millió szól francziául.”²) hozták létre a liberalizmus nacionalista alapját.³ (Az etnikai nacionalizmus esetében pedig ilyen alapot már létre sem kellett hozni – lásd az 19. században egyesített Német Birodalmat, vagy a Magyar Királyság és Magyarország vonatkozó történetét.⁴) Ezért lehet az állami nacionalizmus egyik legfontosabb ellenfele a kisebbségi nacionalizmus, és ezért beszélhetünk párhuzamos kultúrákról a többségi és kisebbségi kultúrák esetében.⁵

Ez az elv a kultúra esetében szintén szerepet játszott, csak egy erős kultúra engedhette meg, hogy mellette más kultúrák is szóhoz juthassanak: a központosított nemzeti kultúra mellett kaphattak helyet az ilyen államokban a kisebbségek kultúrái. Ezek ilyen körülmények közt törvényszerűen kerültek nagyobb távolságra az ún. magas kultúrától, hiszen utóbbi állami védelemben részesült, mivel annak alapját képezte, illetve a magas kultúrába jobbra csak az adott állami kultúrán át vezetett út. Más, de ugyanazon gondolati alapról eredő probléma a nagyszámú nemzeti megújodási mozgalom, melyek éppen a saját magas kultúra kiépítését tűzték ki célul az ellenállás/konfrontáció

mintázatán keresztül. Gondoljunk csak Petőfi Sándor és Pavol Országh Hviezdoslav eltérő irányú mozgására és különböző megítélésükre a szlovák és a magyar irodalomtörténetben. Asszimilálódó vagy vegyes identitást kialakító művészre nagyon sok példát találunk a zsidó művészek és gondolkodók köréből, de említhetjük akár Gozdsu Elek, illetve Liszt Ferenc esetét is.

Mindennek a vetülete az elméletírásban is tetten érhető, mely a kisebbségek (ön)képére közvetetten van hatással. Ahogy Daniele Conversi mondhatta 1995-ben, a teoretikusok „minden olyan nemzetiségi törekvést, amely ennek [ti. a nemzetállam] megkérdőjelezésére irányult, a régmúlt időkből visszamaradt, folklorisztikus mellékjelenségnek tekintettek”⁶. Mindenekelőtt a politikai filozófiában kellett bekövetkezni egy olyan változásnak, mely a nemzeti kisebbségek nemzetállamon belüli helyét más megvilágításba helyezi. Vernon van Dyke a társadalmi csoportokat illető, az egyéni jogokból nagyrészt levezethető, de velük semmi esetre sem szemben álló jogok problémájára, míg Will Kymlicka arra hívta fel a figyelmet, hogy „...az egyéni szabadság mellett való alapvetően liberális elkötelezettség a társadalmi kultúra fejlődése iránti mélysegesen liberális elkötelezettség kialakulásához vezethet”⁷, s így a kisebbségek követelései nem jelentik az állam egységének megbontását, sőt a társadalmon belüli egyenlőséghez járulnak hozzá, például az anyanyelvi oktatás és a kisebbségi kultúra intézményi kereteinek megteremtésével, hiszen a világlátásunkat meghatározó saját kultúrán belül gyakorolható leginkább az autonómia.⁸ Mindez lökést adhat a kisebbségi kultúra folklorisztikus jellegének tompításához, a kortárs művészeti folyamatoknak a kisebbségi kultúrába történő bekapcsolásához. A „kortárs” fogalmat abban az értelemben használom, melyet Hushegyi Gábor több írásában is alkalmazott, különbséget téve a kortárs gondolati áramlatokba bekapcsolódó és az azokat mellőző jelenkori művészet közt.⁹

Másfelől közelítve az elméleti problémát feltűnik, hogy a politikai filozófia felől jövő impulzusoknak köszönhetően, statikus kultúrafogalommal dolgoztak körülbelül a strukturalista gondolkodás meghaladásáig, ami annyit tesz, hogy a közösségeket, nemzeteket egy viszonylag pontosan meghatározható kulturálisjelenség-együtteshez társították. Az antropológia és más szellemtudományi diszciplínák felől érte viszont egy mindig változó, dinamikus modellből indulhatunk ki. Jó példa erre az ellentétre a Csanda Gábor és Tóth Károly szerkesztette, a Fórum Kisebbségkutató Intézet által megjelentetett *Magyarok Szlovákiában; Kultúra (1989–2006)* című kötet, mely egy egységes, minden kulturális területet lefedő, s így statikus képet szeretett volna nyújtani időben és térben behatárolt témájáról – ellenben üde kivételként volt olvasható benne H. Nagy Péter esszéje, mely történe-

tiségekben ragadta meg a szóban forgó téridő kereteit természetes módon áthágyva a szlovákiai magyar lírát, s annak leírását a folyamatos változásban láttatta.¹⁰

Témánk vizsgálatának egy újabb szempontja a többségi nemzettel való politikai viszonyból indulhat ki, mely szintén hatással van a kisebbségi kultúra jellegére. Általános vélemény, hogy ha a többségi nemzet nem teszi meg a lehető legtöbbet azért, hogy a kisebbséget mentesítse a demokratikus többség negatív hatásától pozitív diszkriminációval, akkor a kisebbség – érthetően – elnyomva érzi magát.¹¹ A liberális demokráciával jellemezhető Szlovákiában sem tekinthető sajnos teljesen tisztázottnak a viszony a többségi nemzet és a kisebbségek között (a liberális nacionalizmussal kapcsolatba hozható nyelvhasználati problémáktól és a közigazgatási területek határainak meghúzásától kezdve a vulgárisabb nacionalizmusverziók megnyilvánulásaiig). Nem beszélve arról, amire Dušan Kováč történelész hívja fel a figyelmet, hogy nem pusztán a „nemzeti jogok tényszerű oldala számít, hanem a kisebbség helyzetének pszichológiai háttere”¹² is. Ilyen körülmények közt pedig jóval nagyobb az esély arra, hogy a kisebbség mindinkább hangsúlyozni fogja történelmi hagyományait, és sajnós esetenként ezt túlzásba is viszi. Vagy másik oldalról: „Ha egy kultúra általában nem részesül tiszteletben, akkor tagjainak méltósága és önbecsülése is veszélybe kerülhet.”¹³

Tehát összegezve: a mi és ők megkülönböztetésén alapuló nemzetállami gyakorlat, ennek történelmi folyamata, a fent említett, Van Dyke előtti elméleti hozzáállás a statikus kultúráképpel kiegészülve, valamint politikai oldalról pozitív diszkrimináció híján a kisebbség kulturális működés módja azt is meghatározza, hogy a kisebbségi kultúrák a hagyományok, a folklór, a mítoszok, a történelmi emlékezet felé irányulnak, illetve sok esetben sértettségéből adódó konfrontációk és dac jellemzi őket. S mindez „közelvadás” is, hiszen „a többség rendszerint saját kultúráját az állami művelődés egyedüli meghatározójának tekintve lokális, folklorisztikus jellegű kultúráként kezeli a kisebbségi műveltséget.”¹⁴

Ezt bizonyítja Kende Anna, Kosztandinidisz Diana és Szilassy Eszter megfigyelése is, akik a rendszerváltás utáni „nemzetiségi újjáéledésnek nevezhető folyamatról” beszélnek Magyarországot érintő tanulmányukban. Az egyes kisebbségek szerintük mozgósítani igyekeznek tagjaikat (sikeresen), s mindenek eszközüül hagyományörző szervezeteket hoztak létre, melyek tevékenységi köre: „vallási közösség, nyelvapoló klub, táncszóport, kórus, fiatalok egyesülete, turisztikai egyesület, néprajzi egyesület, stb.”¹⁵

Ami pedig a Trianon után Magyarországtól elszakított területeket illeti, az a jelenség is a múltba néző, értékörző – talán napjainkra már nem minden esetben domináns – magatartást ösztönözte, melyet Fi-

lep Tamás Gusztáv a következőképpen fogalmaz meg: „A közvélemény megnyilatkozó része számon kérte a kultúrán a »kisebbségi sors« értelmezését, sajátosságainak vizsgálatát, tapasztalatainak dokumentálását. A töredéktársadalom által támasztott legfontosabb igény az volt, hogy a művészet segítsen túlélni, őrizze a nemzeti identitást, a nyelvet, a fenyegetett értékeket. [...] A kisebbségi szellemi élet mindenkor sajátossága csonka, egyoldalú volta, amelyben a működőképes elemek egyfajta pótló, hiányokat betöltő feladatkört is ellátnak.”¹⁶ Mindezt Szlovéniában a két világháború között az elitképző és -összefogó intézményrendszer, támogatási rendszer, valamint vezéralakok nélkül.¹⁷

És hogy lássuk, az értelmiségét jórészt elvesztett szlovákiai magyarság számára később, a második világháború és a jogfosztottság éveit követően is az értékörzés az uralkodó felfogás (és a két világháború közötti helyzetet látva, életerős magas kultúra nélkül, más nem is lehet), elég rámutatnunk a Csemadok sok évtizedes, olykor provincializmusba hajló működésére, vagy az irodalomban sokáig érvényesülő, Fábry Zoltán-féle¹⁸ – kezdetben még hitelesnek is mondható –, küldetésstudatra építő erkölcsi tendenciákra.¹⁹ Nem beszélve a szocialista rezsimnek nacionalizmusának, és mindent ellenőrzése alá vonó figyelmének a hatásáról. De ha megnézzük a szlovákiai magyar intézmények általános jellegét és a pályázható pénzforrások jellemzőit, valamint a magyarokhoz köthető politikai pártok kulturális programjait, még ma is kiütözik az erős folklorisztikus hajlam, a kultúra hagyományörző felfogása. Ennek következtében egy állandó ellenállás, harc alaphelyzetében képzel el magát, illetve kultúráját a szlovákiai magyarok és szervezeteik nagy része, melyben a hangsúly az önigazoláson van. Tehát a szlovákiai magyarság körében „a kollektív identitás-tudat kialakulásának továbbra is az oppozíció marad a kulcsfogalma. Ennek az az oka, hogy a nacionalizmus sokkal inkább a társadalmi kategorizálás, mint a kultúrateremtés folyamata.”²⁰

Ugyanakkor szerencsére az utóbbi pár évtizedben a kortárs művészetben belül is figyelemreméltó teljesítményekkel találkozhatunk. Lényegében olyan folyamatokról van szó, melyek a szlovákiai magyaroknak is megadják azt a kortárs szellemi alapot, ahová érdemes (lesz majd) visszanyúlni. Így volt ez Erdély esetében a történelem során kialakult több művészeti csúcsteljesítményt tekintve (például az emlékiratírók, a nagybányai művésztelep stb.), de vehetjük például a Vajdaságot is, ahol többek között az *Új Symposion* és a körülötte csoportosuló szerzők, vagy mondjuk a jugoszláv avantgárdhoz kapcsolódó más történések jelentenek ilyen csomópontot. A teljesség igénye nélkül néhány példa a szlovákiai magyar színtérről: a nemzetközileg is elismert Németh Ilona, Priklér Máttyás,

Juhász R. József vagy a műhelyek közül a kortárs művészettel foglalkozott Stúdió Érté, a Kalligram Kiadó (és több szerzője), illetve a folklór egyéni felfogásával az Ifjú Szívek Táncszínház. És a humán tudomány is szép eredményekkel büszkélkedhet, gondolok itt például Cseh Zoltán *Szodoma és környéke* című monográfiájára, Lanstyák István, Simon Attila, Szarka László tevékenységére.

Tekinthetünk-e mindezek fényében továbbra is egységes kultúráként a szlovákiai magyar kultúrára? S válaszukból milyen következtetések vonhatók le? Másik oldalról: az értelmiség és a fiatalok mindegyike számára vajon kielégítő a dominánsan hagyományörző kultúrák? Nincs ez összefüggésben a magyar kisebbség szlovákiai fogyásával?

Minden bizonnyal haszonnal jár, ha a társadalmi csoportokat olyan dinamikus folyamatként értjük, ahogy Rogers Brubaker javasolja, aki szerint megfelelőbb, ha etnikumról, fajról, nemzetről „nem szilárd csoportként vagy entitásként gondolkodunk, hanem *gyakorlati kategóriákat, kulturális idiómákat, kognitív sémákat, diskurzív kereteket, kollektív reprezentációkat, intézményi formákat, politikai cselekvési terveket és esetleges eseményeket* kifejező terminusokban”²¹. Egy ilyen felfogás azt láttatja, hogy a nagy lélekszámú nemzeti kisebbségek esetében is komplex társadalmi mozgásokkal kell számolnunk. Vagyis a szlovákiai magyar kisebbségre olyan közösségként tekinthetünk, mely megfelelően rétegzett szociálisan, vallásilag stb. és ami szempontunkból fontos: rendelkezik saját, az egész spektrumot átfogó kultúrával (bátran mondhatjuk többes számban, kultúráknak is), s a hagyományhoz sokféle viszonyt képes kialakítani, illetve sokféle hagyományt tud magáévá tenni.

Az értelmiségiek és a fiatalok számára pedig fontos, miként Szarka László fogalmaz, hogy: „megvan-e vajon az etnikai csoporton belül a mobilizációnak azok az egyéni, közösségi tartalékai, létezik-e az etnikai sajátosságokon túlmutató gazdasági, politikai, jogi [kulturális – B. Zs.] fedezet, amely ezeket a közösségeket nem egy premodern közösségszervezési irányába tereli vissza, hanem a poszt-nacionális világban is létjogosult értékteremtő, értékteremtő közösség-jövőképét hordozza magában.”²²

Világos tehát, hogy nagy hiba lenne megmaradni pusztán az értékörző, folklorisztikus keretek közt, nem tagadva persze annak fontosságát és érvényességét. Mindenképpen biztosítani kell a jövőben, túl az eddigi egyéni kezdeményezéseken, a kortárs kultúra befogadási útjait, intézményekkel, pénzforrásokkal, programokkal, közönségneveléssel, modern oktatáspolitikával – nyitottsággal, az éppen kialakuló sokszínűség és vegyes identitás támogatásával, más kultúrákkal, de főleg a szlovák és a magyar kultúrával szorosan együttműködve. S hogy egy liberális nacionalista érv-

vel zárjam a gondolatsort: mindezzel segíteni lehetne többek közt azon a helyzeten, hogy a tehetséges fiatalok és értelmiségiek ne költözzenek el, illetve ne aszsimilálódjának az ingerhiány kulturális kényszeréből.

Pártok

Híd

Elemzésem során a Híd két, újabb keletű tervezetét veszem alapul, az egyszerre rövid és hosszú távú Polgári vízió 2016-ot, mely – ahogy Bugár Béla bevezetőjében olvasható – programként és a nem tárgyalt kérdésekben az eligazodást segítő iránytűként szolgál²³, valamint az újonnan felvetett Kisebbségi Kulturális Alap ügyében elérhető nyilatkozatokat.

Általános megközelítésben a Polgári vízió 2016-ban feltűnő egy, a témánkat is érintő elméleti kérdés, mégpedig az egyéni és kollektív jogok összehasonlása. Legkésőbb a liberális nacionalizmus fogalmának megjelenése óta ez egy teljesen elfogadott paradoxon, s a program is elegánsan oldja meg a feloldását: „Mint minden kisebbségeket képviselő szervezet, a Híd a konzervatív és liberális eszmék által egyaránt informált párt. Liberálisként az egyén szabad döntéshez való jogát alapértéknek tartjuk, különösen mivel kisebbségként magunk is szeretnénk, ha a többség figyelembe venné döntéseink szabadságát. Konzervatívként azonban azt is tudjuk, hogy a lehetőség a kiteljesedéshez csak közösségek részeként elképzelhető.”²⁴

A Polgári vízió a nyitottságra és a párbeszédre épít, s legfontosabb hozadéka a kulturális és oktatási önkormányzatiság tervbe vétele, amihez kapcsolódik a kisebbségek jogállását szabályozó törvény elfogadása, illetve a kisebbségekért felelős kormányzati pozíció tartalmi és szervezeti stabilizációja. További fontos elem a kisebbségi kultúra finanszírozási kereteinek rögzítése, illetve a közigazgatás átszervezése a valós szociális, gazdasági és kulturális viszonyoknak megfelelően. „Célunk egy olyan stratégiai anyag bemutatása, amely esélyt ad a szlovákiai magyar kultúra és a magyar nyelv közegszerű fennmaradására Szlovákiában, és amely képes fenntartani a szükséges embertömeget egy stabil és virágzó közösség biztosításához.”²⁵ Mindez megfelelő megvalósítás esetén összhangban is állhat azzal, hogy a szlovákiai magyar közösségre ne egységes egészként, hanem inkább rétegzett kultúrájú, többféle hagyományt és jövőképet magáénak tudó csoportról beszéljünk.

Mielőtt a részleteket szemügyre vennénk, érdemes megemlíteni két fontos múltbeli eseményt, mely a Vízióban megfogalmazottakat más megvilágításba helyezi. Időrendben haladva az első a Kormányhivatal Nemzeti kisebbségi kultúrája programjának elhibázott pályázati struktúrája. A struktúra megváltozta-

tására a Híd jelölte kisebbségi miniszterelnök-helyettes, Rudolf Chmel vezetése alatt lett volna lehetőség, de túl sok időt vett igénybe, és nem sikerült tető alá hozni a Radičová-kormány bukásáig. Az időközben át-átformált, de lényegében azonos, jelenleg is működő pályázati rendszerben nem lehet például a játékfilm vagy a képzőművészet projektjeivel pályázni, és mindenekelőtt az értékörzés és a bezáródás működik benne fő irányelvként – erről bővebben a kisebbségi kultúra finanszírozását vizsgáló negyedik írásomban.

A másik szintén érinti, ugyan csak közvetve, a pályázási feltételeket, ez pedig a Fico-kormány idején történt lemondás a Kormányhivatal kisebbségi főbiztosa posztjáról (amivé a kisebbségi miniszterelnök-helyettes posztot degradálta Fico a kormányhivatal átstrukturálása során). A 2011-ben elfogadott, vegyes fogadattasú kisebbségi nyelvtörvény után szintén egy nyelvpolitikai probléma került elő (a vasútállomások két nyelven való feltüntetésének meghíúsulása), amely miatt A. Nagy László megvált funkciójától pártja felszólítására. Ezt követően a Smer jelöltje, Mária Jedinčiková lett a megbízott kisebbségi kormánybiztos, s az azóta eltelt időszakban sokat nehezedett a pályázás: ilyen volt például a kft-ék kizárása a pályázatból, a túlértelmezett törvények, szabályok okozta szigorodás az elszámolásnál és a pályázásnál, ráadásul nehezebb lépéseket tenni a keretösszeg csökkenése ellen. Talán ennek a hibának a belátása a Vízióban olvasható, az EU szabályok átvételére is érvényes megállapítás, mely szerint „Gondot jelent, hogy az állami intézmények a jogszabályokat mechanikusan alkalmazzák, mivel gyakran nem értik, ill. szándékosan elferdítik azok értelmét; gyakori, hogy ugyanazon törvény alkalmazását illetően nincs összhang két állami intézmény gyakorlatában, sőt esetenként egyazon intézmény két fiókintézménye is eltérően értelmezi azt.”²⁶

De nézzük meg közelebbről a *Szlovákiai magyar nemzetpolitikai stratégia* című fejezetet. Ennek első része az önmeghatározással foglalkozik, s egy negatív megállapítással indít, retorikailag nyilván azért, hogy a végkifejletet pozitívvá tegye: „A szlovákiai magyarság a magyar kulturális nemzet része, de emellett ma egy közös név, jól körülírt regionális identitás és szimbólumok nélküli közösség is.”²⁷ Javaslatok a következők: a Felvidék helyett a Dél-Szlovákia kifejezés bevezetése; a szlovákiai magyarság közös szimbólumainak kiválasztása; dél-szlovákiai magyar imázskampány kialakítása és egy dél-szlovákiai magyar márkajel (brand) létrehozása; dél-szlovákiai magyar kulturális kataszter létrehozása, amely a közösségünk szempontjából fontos kulturális emlékeket listázza és teszi közzemlére; a dél-szlovákiai magyarság legfontosabb, ma is működő intézményeinek bemutatása és aktualitásainak ismertetése egy weboldalon; egy folyamatos dél-szlovákiai magyar közvélemény-kutatás kialakítása.

Azonban javasataik nagyobb része finoman szólva sem komolyan átgondolt terv, inkább látványos, de a lényegét elkerülő megoldásnak tűnik. A Dél-Szlovákia kifejezés jó választás, nem terhelt feleslegesen, összhangban van a későbbi fejezetben kifejtett mozaikidentitással, a szlovák nyelvben is van hagyománya, viszont az már probléma, hogy egy párt szeretne ilyesmit meghatározni. Ugyanis kétségeim vannak afelől, hogy a nyelv működése ilyen lenne. Amit egy párt tesz, az politika, s így más hatása van tetteinek főleg kétpólusú világunkban, mint a nyelvújítókéinak, ráadásul más korban is élünk. Nagyjából ez a helyzet a két szimbólummal, a zászlóval és a címerrel. Mintha a Híd a hiányzó civil kezdeményezéseket szeretné pótolni. Nem beszélve arról, hogy igazán nem tudom, mit lehetne kezdeni egy dél-szlovák zászlóval és címerrel, s hogy ezt a szlovákok vajon barátságos lépésként fognák-e fel.

A dél-szlovákiai magyar imázskampánnyal és márkajellel tulajdonképpen megint csak egy politikai mezőben meghatározott elvek szerint kialakított egyetlen kultúráképp válna dominánssá, elnyomva más szempontokat – ennek egyik rossz példája a Fidesz jurtagazós kultúraexportja. Ez túl nagy politikai befolyás a kultúrára. S ezt a félelmet támasztja alá a Vízió következő mondata is: „A finanszírozáson belül észszerű kompromisszumokat kell találni szakmaiság és politika, valamint standard és feltörekvő pályázók között.”²⁸ Mit keres ebben a kontextusban a politika?

A kulturális kataszter létrehozása támogatható ötlet, de még mindig csak az értékőrzésnél vagyunk, nem a kortárs művésznél. Ennek lehetne részben fóruma a legfontosabb intézményeket és tevékenységüket bemutató, kialakításra váró weboldal. Ami viszont valószínűleg ott bukna el, hogy egyszerre kellene beszámolnia mondjuk a Csemadok helyi szervezetének dalárdaversenyéről és a magyar irodalom legjobbainak könyvbéli megjelenéséről.

A további felvázolt megoldásokkal inkább többé, mint kevésbé egyet lehet érteni, különösen a mozaikidentitást érintő gondolatokkal, melyek lehetővé teszik a magyar közösség számára az aktív kapcsolatot az olyan állampolgárokkal is, akiknek több komponensből, köztük egy magyar részből adódik össze személyisége. Ez kiegészülve az ilyen identitások népszámlálási számbavételével nyitott, rétegzett kultúrát feltételez. A már említett kulturális és oktatási önkormányzatiság nem különösebben részletezett terve megfelelő kivitelezés mellett valóban biztosíthatja az intézményrendszer és a kultúrafinanszírozás stabilitását, fejlődését. S igaz ez az oktatásügyre is: a kisiskolák életben tartása, a szlovák idegen nyelvként tanítása, nyelvtanfolyamok indítása, a szlovákiai magyar iskolarendszer teljes spektrumának erősítése, s ami különösen üdvözlendő, a pedagógiai-módszertani kultúra megújítása,

a tanulói kulcskompetenciák fejlesztésére, valamint a szövegértési és szövegalkotási képességre való fókusztalás, korszerű tankönyvek követelése, a tankönyvpiac liberalizálása.

Feltűnő, hogy a kortárs kultúra és művészet szintje nem is szerepel a Vízióban, helyette a nyelvet teszi meg a nemzetpolitika központjává. Nem mintha a magyar regionális hivatalos nyelvként történő elismertetése, a jogtudatosság, a meglévő jogok kihasználására való nevelés, valamint a vizuális és írásos kétnyelvűség elősegítése nem lenne pozitív. Mindezekkel nyelvpolitikát és -tervezést érintő problémákkal a Gramma Nyelvi Iroda több tagja is foglalkozott, vagyis egy erős elméleti alpra támaszkodhattak a Vízió szerzői. Szabómihály Gizella – Cserniczkó Istvánal közösen írt – tanulmányában például ez olvasható: a többségi nemzetek „arra törekednek, hogy a kisebbség nyelve (esetünkben a magyar) csak a közönségen belüli kommunikáció nyelve maradjon, ne bővüljenek társadalmi funkciói”.²⁹ Vagyis a (liberális) nacionalizmus bejárt útjait követik.

A nyelv középpontba állítása mintha a politikai (filozófiai) elméletek „magaskultúra-nélküliségét” tükrözné. Éppen ezért jelenthet nagy lépést a Híd törvénytervezete a Kisebbségi Kulturális Alap létrehozásáról, amelynek előképe a Szlovák Kulturális Minisztérium 2014 őszén elfogadott törvénye egy Művészeti Alap létrehozásáról. A minta tehát egy kormánytól nagyrészt független, önálló, garantált keretösszeggel rendelkező intézmény, mely egy évnél hosszabb távra is tud tervezni. A sajtóanyagokból³⁰ annyit lehet megtudni, hogy az Alapban az autonómia elve érvényesülne, a 800 ezer állampolgárt kitevő 13 kisebbség saját maga dönthetne a 8 milliós keretből (a mostani kétszereséből) neki járó összegekről, minden kisebbség többségben lenne a saját kuratóriumában, melynek szakmaiságát a legfontosabb kulturális szervezetek biztosítanák. Solyom László, a Híd alelnöke: „Az elképzelés alappillérei a stabilitás, az átláthatóság, az önkormányzatiság és a kisebb létszámú kisebbségek kompenzációja. Az alap létrejöttével ugyan még nem válna valóra a kulturális autonómia, de nagy lépést tennénk irányába.”

Viszont akkor érték csak az ilyen alap, ha egy jó struktúrát sikerül kialakítani, amiben az értékőrzéssel egyensúlyban van a kortárs (nem jelenlegi) kultúra – persze, ha sikerül elfogadtatni.

MKP

Szintén két forrásból indulok ki az MKP esetében is: a pártprogramból³¹, illetve a barokkos című *A szlovákiai magyar közösség megmaradásának és gyarapodásának, valamint Dél-Szlovákia gazdasági felzárkóztatásának intézményi feltételeiből*³².

A Híd Víziójának és az MKP hat évvel korábbi, de jelenleg is érvényes Programjának összevetéséből

az tűnik ki, hogy a Híd komplexebb tervezete kidolgozottabb és konkrétabb, illetve korszerűbb terminológiát használ (amiből nem következik minden esetben az adott téma modernebb feldolgozása, bár hátrányt soha nem jelent), az MKP regionális pártként általánosabban, több harci metaforát alkalmazva fogalmaz, s ebből kifolyólag több benne a redundancia, a közhely és a lózung. Hogy egy példát ki is emeljek: „Az emberi létet komplex módon értelmezzük, minőségét minden téren fontosnak, javítandónak tartjuk.”

Témánkat érintő kérdésekben viszont meglepő a két anyag hasonlósága, szinte ugyanazokat olvashatjuk, kisebb hangsúlyeltolódásokkal. A Dél-Szlovákia kifejezés következetes használata a Programban, kulturális és oktatási autonómia (megspékelve a területivel), a magyar regionális nyelvként való rögzítése, a jogtudatosság növelése, a kisiskolák megtartása, a magyar iskolarendszer erősítése (ebben és a romaügyekben a Híd terminológiája és terve jobb, hiszen az MKP programja ezek esetében is általános és az új elméleteket be nem építő marad, ellenben az egész életen át tartó művelődésről is beszél) stb. Míg az MKP mozaiktársadalomról beszél, addig a Híd mozaikidentitásról – láttatva a két politikai irányultság közti különbséget.

Civil és politikai szerepek nem egészséges keveredése a szlovákiai magyarok esetében a kezdetektől jelen van. A szlovákiai magyar civil és politikai szervezetek kapcsolattörténete folytatódik abban, ahogyan a két párt viszonyul a civil társadalomhoz. A Híd a már leírt módon (ezen kívül környezetvédelmi akciókkal, a Purt-modellel stb.), az MKP pedig úgy látja, hogy „Közösségi szempontból értelmezve a párt szerepét az MKP több mint csupán egy politikai párt a sok közül. Tekintettel a szlovákiai magyar közösség nagyságára, ám hiányzó intézményeire, az MKP felvállalja a közösségi érdekek tágabb értelemben vett képviselését is.”

És néhány problematikus részre is érdemes felhívni a figyelmet. A Program sok helyen hangsúlyozza az európai értékek iránti elkötelezettséget, a demokrácia, az egyenlőség, a tolerancia, a nyitottság, a multikulturalizmus fontosságát, a keleti-orosz kötődések bajosságát, a szubszidiaritás elvének megkerülhetlenségét, a magyarországi politikai eseményekbe való be nem avatkozást, elutasítják a nemzeti-kulturális homogenizációt, valamint az ilyen értékekkel azonosuló szervezetekkel, pártokkal való együttműködést. Ugyanakkor a párt honlapján a keleti nyitás politikáját meghirdető, az EU-irányvonalat megkérdőjelező, hatalomközpontosító Fidesz és KDNP jelenik meg a Társoldalak ablakban az ifjúsági szervezetükből kinőtt Via Nova és az Európai Néppárt mellett. Csáky Pál jelenléte a Fidesz-nagygyűléseken, a Jobbik és a Via Nova kapcsolata erősen megkérdőjelezi a fenti gondolatokat.

S az kétségkívül ez utóbbi irányvonalat erősíti, ahogy a Program a sajtóról beszél. Először a következő mondatok olvashatók: „A sajtó szabadsága természetesen megkérdőjelezhetetlen érték, amelyet mindenkinek tiszteletben kell tartania, ugyanakkor egy kisebbségi társadalom életében a sajtó ténykedése nem lehet öncélú. A sajtónak nézetünk szerint társfelelőssége van közösségünk belső kohéziós ereje, jövőbeli esélyeinek növelése ügyében.” Majd ezt követően, rögtön az MKP megkerülhetlenségének leírása után: „Meggyőződésünk, hogy a fenti értékek rendszerben látása és láttatása a szlovákiai társadalom stabilizálásának és valós, a lelkek mélyére is ható demokratizálásának leghatékonyabb eszköze.”

Az MKP és a Csemadok viszonya sokszorosan összefonódott. Elég, ha az MKP-s választási akciókon megvalósult Csemadok-műsorokra, vagy az MKP-tagok által elnökölt Szülőföld Alap-kuratórium Csemadokot jócskán támogató döntéseire gondolunk. A Csemadok említése a pártprogramban ezért is árukkodó. Két értelemben is. Egyfelől az összefonódást emeli ki, másfelől a modernség hangsúlyozása ellenére is az értékőrzés programját, a kortárs helyett a jelenkori művészet támogatását mutatja. A Csemadok-féle inkompetencia programba átkerülő jegye a „szerény lehetőség” emlegetése: „Ugyanakkor szeretnénk betagozódni a modern kor által gerjesztett új kulturális áramlatokba is, befogadni annak értékeit és a magunk szerény lehetőségeihez mérten gazdagítani is azt habitusunkkal, egyediségünkkel, világlátásunkkal.” Hogy a Csemadok – s főleg a választásokkor mobilizálható tömegbázisa, illetve sokakhoz eljutó „független” véleménye – kelendő portéka, bizonyítja, hogy 2010-ben, a Híd és a Csemadok vezetősége tárgyalását követően megjelent a Híd honlapján, azóta csak egy hírportálon olvasható mondat: „Szakértői szinten a Híd segít egy készülő törvényjavaslat megalkotásában, mely a Csemadok intézményes háttérének feltételeit biztosítaná.” Nem hiába írta a Csemadokot jellemezve 2004-ben Tóth Károly, hogy „a pártállami beidegződöttségeket követve mindig valamely párt befolyását igyekezett a sajtó hasznára fordítani”³³. A Csemadok „pártpozícióktól mentes fórum”³⁴ – mondja a Csemadok elnöke, MKP-s politikus Bárdos Gyula 2015-ben...

A Programnál sokkal konkrétabb, terminológiáját tekintve korrekt és korszerű az MKP autonómiatervezete. Első, helyzetfelmérő része alapos, bár egy-két esetben kissé felülértelmező érvelés nemzetközi (jogi) dokumentumokra³⁵ hivatkozva az autonómiakövetelések jogossága mellett, a nyelvhasználati jogok aránytalanságaira (sőt a Nyelvi Charta megsértésével alkotmányellenességére) vonatkozóan, illetve a közigazgatási határok megvonásának nemzetközi vállalásokba ütközéséről és nacionalista jellegéről. Rávilágít Dél-Szlovákia gazdaságpolitikai elhanyagolására, leszakadására,

valamint arra, hogy a szlovák jogi gyakorlat nem ismeri el, ezért a nemzetközi egyezmények ratifikálása során megkísérli kiiktatni a kollektív jogokat, s így csak érdekében álló kirakattörvényeket alkot. S újra előkerülnek a Híd Víziónál már látott gondolatok: egyéni és kollektív jogok párhuzamos használata, a nyelv elsődlegessége a művészettel szemben, mely itt is meghatározatlan marad, a magyar mint regionális nyelv elfogadtatása, a kisebbségek pozitív diszkriminációja, a szerves régiók jelentősége. Nem véletlen ez az egybeesés, hiszen ahogy Will Kymlicka és Christine Straehle leírja, az állami nacionalizmus az egyéni jogokat maximálisan betartva háromféle eszközt használhat a kisebbségek erejének csökkentésére: a belső migráció és telepítési politika (a kisebbségek lakta területek nemzetiségi arányainak megváltoztatása), a hatalom és a határ kérdése a belső közigazgatási alegységekben, valamint a nyelvpolitika.³⁶

S ezzel eljutottunk az autonómia kérdéséhez, melyben eltérés mutatkozik, hiszen az MKP esetében a személyi elv – ha lehet ilyen egy kollektív jog – mellett megfogalmazódik a területi autonómia, pontosabban a különleges jogállású regionális önkormányzat kialakítása – újra a kultúra rétegzettségének figyelembevétele nélkül. „A személyi elvű kisebbségi önkormányzat jogkörei elsősorban a kultúra, oktatás, tömegtájékoztatás és anyanyelvhasználat területén fogalmazódnak meg. E jogok közös jellemzője, hogy területi elv alkalmazása nélkül gyakorolhatók, egyben sajátos intézmények létrehozását és működtetését igénylik.”³⁷ Ez az 50% alatti nemzetiségi arány esetében működik, egyrészt települési önkormányzat, másrészt a kisebbségek országos illetékességű és hatáskörű önkormányzatai formájában. A választás útján létrejövő önkormányzatok jogai kissé bővebbek a Híd kulturális és oktatási önkormányzati jogainál, finanszírozásukat a települési, illetve az állami költségvetés biztosítja.

A különleges jogállású regionális önkormányzatok esetében fontos, hogy a Tervezet szerint „Szlovákia közigazgatási rendszerét a regionalizmus és a szubsidiaritás elveit érvényesítve és a természetes régiók határainak figyelembe vételével szükséges átalakítani.”³⁸ A Tervezet igyekszik figyelembe venni regionális önkormányzatokon belül maradt, kisebbséggé vált közösségek, így a többségi nemzet enklávéjának jogait is, például a kettős többség szabályával, mely azt jelenti, hogy az összes döntéshozó többségén kívül az adott nemzetiséghez tartozó döntéshozók többsége is szükséges az önkormányzatok munkájánál. A régióon belüli hivatalos kétnyelvűség, a kulturális kérdések saját kezelésén túl egy sor jogkör kerülne a regionális önkormányzathoz. Így a szimbólumok – természetes régió esetében érthető – kiválasztása is. Finanszírozása az állami költségvetésből, illetve saját bevételeiből, kivett adóiból, vállalkozásaiból stb. történne.

Témánk szempontjából még egy rész fontos a Tervezetből. A magyar kisebbség megmaradásának záloga a leírtak szerint korábban a közösségi világkép, az alacsony mobilitás és a szellemi-kulturális értékek nagyobb jelentősége volt. Ez utóbbin természetesen a hagyományok megtartását, az értékőrző attitűdöt értve. A mai helyzetben ellenben „a közösség politikai és civil érdekérvényesítő kapacitásainak gyengülése”³⁹ a kisebbségi lét feladását, az asszimilációt eredményezi. Ez impliciten lényegében egy új kultúrafelfogás felé kellene hogy terelje a párt szándékait...

Minden azon fog múlni, hogy a vázolt tervek milyen konkrét alakot öltenek majd. De ne legyenek illúzióink. Ahogy a már idézett Rogers Brubaker mondja: „ha tudatában vagyunk, hogy az etnikai és nacionalista vezetők nemcsak a politikáért, de a politikából is élnek – hogy Max Weber klasszikus megkülönböztetésével éljek –, valamint annak is tudatában vagyunk, hogy a vezetők érdekei és az általuk állítólagosan képviseltek érdekei eltérhetnek egymástól, akkor nem fogjuk készpénznek venni e vezetők kijelentéseit az általuk állítólagosan képviseltek meggyőződéséről, vágyairól és érdekeiről”⁴⁰. Mi lehet a megoldás? A politika akkor működne jól, ha csak keretet biztosítana a kultúra működéséhez. A szlovákiai magyar civil szféra átpolitizáltsága, a sokak számára megélhetést biztosító urambátyám rendszer miatt naiv álom a pozitív végkifejlet. Mindemellett mégis hasznos lenne politikusainknak leülni a szakmával, hogy amennyire lehet, tisztázódjon számukra a kortárs kultúra és művészet fogalma, jelentősége.

Intézményrendszer

Az intézményrendszer tárgyalását a legnagyobb szervezettel, a Csemadokkal kezdem, hiszen története kitűnően mutatja meg a kultúraszervezés sikereit és visszasságait – jó és rossz értelemben vett közép-európaiságunk. Az 1949-ben, a jogfosztottság éveitől létrejött szervezetnek a kor törvényeinek megfelelően biztosítania kellett a kommunista eszmék terjedését, ugyanakkor az értelmiségét veszített magyarság összetartójává, a kulturális élet újjászervezőjévé vált. A '68-as reformok idején megfogalmazott, a nemzetiségek jogait érintő javaslatai progresszívek voltak, aminek következtében a husáki normalizáció során le is cserélték Dobos László elnököt és a vezetőséget.⁴¹ A problémák azonban már jelen voltak a kezdetektől fogva, igaz, rejtetten, és csak '89 után váltak nyilvánvalóvá. Ahogy Jobbágy István fogalmaz: „A nemzetiségi intézményrendszer csúcán [a] Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Egyesülete (Csemadok) állt, mely összefogta, de egyben – a totalitárius ideológia jegyében – ellenőrizte is a kisebbségi szervező-

déseket.⁴² Az ügynököket soraiban tudó Csemadok nem volt képes tisztázni a helyzetét a rendszerváltás után. Több oka is lehetett ennek, például akkoriban került szóba, hogy párttá alakul, s így eleve diszkvalifikálta volna magát, nem beszélve az egyéb „kényelmetlenségekről”. Bárdos Gyula, jelenlegi Csemadok-elnök 2015-ben is bagatellizálja az ügyet egy interjúban, mondván: „De hát minden emberi sors mögött, a kisebb-nagyobb ballépéseikkel, ott vannak a konkrét személyek, akik hibáztak ugyan, de előbb-utóbb tudatosították, és megváltoztatva hozzáállásukat éppen a munkájukkal, úgymond, jóvátették előző megbicsaklásait. Mondhatni, az egyéni kapcsolatok és a megbocsátás szándéka fölülírta az erélyes számonkérést. Bár az sem kizárt, hogy a túl buzgó tisztogatók böjtjeként néhány régióban akár meg is bénulhattott volna a Csemadok.”⁴³

Talán a tisztázás elmaradásának romboló hatása, talán a képtelenség az új körülményekhez való alkalmazkodásra, vagy egyszerre mindkettő az oka a szervezet rendszerváltás utáni hanyatlásának. Tény, hogy nem tudott elfogadható módon megújulni sem programjában, sem a forráskeresés tekintetében. A Csemadokot még ma is a múltban élés romantikája határozza meg, ahogy az említett interjúban Münchhausen módjára Bárdos fogalmaz: teljesíteni igyekeznek „a szlovákiai magyarság önösszeszedésének” szerinte sikeres programját. Ebben a programban⁴⁴ azonban egy szó sincs a kortárs művészetről, helyette műkedvelő társaságokról, hagyományörzésről stb. esik szó. A pénzförások elapadása, 1995-ben az állami támogatás megvonása tovább erősíti a Csemadok átpolitizáltságát. A rendszerváltás után az Együttéléssel áll közeli kapcsolatban (Duray Miklósnak a Csemadokot szerették volna először párttá transzformálni, de mivel ez esetben nem kaphattak volna állami támogatást, inkább egy új párt megalapításába fogtak), majd az MKP-val, később pedig – mint már volt róla szó – a Híd-dal szövetkezve igyekeznek az állami támogatás törvényi biztosítását elérni. Programjában jelenleg is olvasható ennek igénye: „a Szlovák Köztársaság jogrendjével összhangban, az európaiság szellemében részt vállalni a nemzetiségi kultúra országos feladatainak megvalósításában, ebből eredően a szövetség alanyi jogon igényt tart a zavartalan működést biztosító állami támogatásra, a működéséhez szükséges törvényi háttér megerősítésére.”⁴⁵

Mindezzel persze nem szeretném lebecsülni a helyi szervezetek munkáját, a problémát az országos vezetés szintjén kell keresnünk. Rendezvényeiket általában szervezési gondok, apadó érdeklődés és olykor dilettantizmus jellemzi, még akkor is, ha programjukban azt hirdetik, hogy a szakértelem záloga az „országos tanács, az országos elnökség, az elnökök tanácsa, a területi választmányok aktív szervező és irányí-

tó munkája, valamint a felkészült szakmai háttér”⁴⁶. Csak egy példa: a Tompa Mihály Vers- és Prózamondó Verseny legutóbbi országos döntőjén a pedagógusok nyílt levelet fogalmaztak meg a járási zsűri szakmaiságának növeléséért.

Miután Bárdos Gyula kijelenti, hogy a működő civil szervezetek többsége a Csemadokból nőtt ki, csak remélni tudjuk, hogy ezek szakmaisága, politikai szerepe, a támogatókhoz való viszonya nem követte „anyaszervezetüket”. Tóth Károly egyik 2005-ös tanulmányában olvasható, hogy a politikai pártok és civil mozgalmak a rendszerváltás után közvetlen intézményi alapításokon és személyi összefonódásokon keresztül is kapcsolódtak egymáshoz.⁴⁷ Tehát rögtön az elején bukni látszik a remény...

Említett tanulmányában Tóth a „(Cseh)szlovákiai Magyar...” nevezetű (ernyő)szervezetekkel is foglalkozik, s megállapítja, hogy az ilyen etnikai alapon létrejövő, a szlovákiai magyarság egésze nevében fellépő szervezetek monopolhelyzetre törekcsenek, s „legitimításukat elsősorban a magyarországi hatalmi központoknál vagy a szlovákiai magyar pártoknál keresik, és ennek legfőbb kifejeződéseként a hangsúlyozott/kizárólagos anyagi támogatásukat tekintik”.⁴⁸ Ha megnézzük a Tóth által is kezdeményezett Szlovákiai Magyarok Kerekasztala tevékenységét, sajnos megvalósulni látszik az elnevezésben rejlő rossz lehetőség. A Kerekasztal szemet hunyva a támogatási rendszer átpolitizáltsága felett, sikeresnek nevezte éves jelentésében a Szülőföld Alap működését már 2010-ben is, az „egyszemélyes” MKP-s kuratóriumok időszakában. 2015 tavaszán pedig az MKP és a Híd közös indulása lehetőségének helytelen módon történt felvesztésével, a 2016-os parlamenti választáson megszerezhető erős képviselő vízióját kihasználva sikerült egy övön aluli ütést mérni a Hídra. És még hosszan lehetne sorolni a pártok anyagi érdekeltségét különféle civil szervezetekben.

Ezt támasztja alá két magyarországi szakember, Bárdi Nándor és Misovicz Tibor 2010-es, de ma is érvényes megállapítása. Szerintük az oktatási és kulturális-közművelődési mezőkön belüli viszonyokat „a kisebbségi pártok által ellenőrzött forráselosztás határozza meg, de ez egyben a kisebbségi intézményesség átpolitizáltságát, függőségét is magával hozza, és egyben legyengíti a szakmai logikák érvényesítését és a teljesítményelvet.” Majd konkrétan is kiemelik, hogy „a pályázók és a forráselosztók gyakran ugyanazon személyek, illetve közeli viszony áll fent közöttük.”⁴⁹

A kör bezárult, az átpolitizáltság rátelepszik a civil szektorra, nagyban nehezítve a minőségi munkát. S aki ebből kimarad, kis pénzből, önkéntesként végzi el a feladatát, ami nem mutat jó irányba, hiszen az ilyen szervezetek vesztenek a versenyképességükből, illetve a fenntarthatóságuk sincs biztosítva. Az átpo-

litizáltság és az intézmények elemzett működésmodja magyarázatul szolgálhat arra, hogy a szlovákiai magyar kultúrára fordított összegek miért tűnnek el valós eredmények nélkül a rendszerből. Másrészt pedig a bemutatott, különféle lobbitevékenységgel súlyosbított érdekháló az, ami bénítóan hat a közéletre és ellehetetleníti a vita kialakulását (s hogy ebbe a vitánélküliségbe mennyire beleszokott ez a közeg, jól mutatja az oktatásügyi minisztérium által az Állami Pedagógiai Intézet állásfoglalása ellenében visszadobott új szemléletű történelem-tankönyvek esete, mikor a magyar történelemtanárok egyesületén kívül sokáig senki nem tiltakozott).

Miután a szlovákiai magyar intézmények átpolitizáltságának oka és mértéke némileg világossá vált, érdemes megnézni a szakmaiság, a minőség – természetesen relatív – szintjének problémáját. Akkor működik jól egy kulturális intézmény, ha működése nyomán a hagyományok, legyenek azok bármilyenek – irodalmi, folklór, képzőművészeti stb. –, élővé, mai történésé képesek válni, akár egy kis közösség, akár egy nagyobb számára – a 20. századi hermeneutikának ez a felismerése ma már közhely. De éppen ebből következik, hogy a hagyományos értékek meddő halmozása, azok meg nem szólaltatása, csendes őrzése, dilettáns használata soha nem válik relevánssá a társadalom számára, mindig is szakmaiatlanság, provincializmus marad.

Ha megnézzük mondjuk a Szlovák Köztársaság Kormányhivatala által az utóbbi években támogatott projekteket, azt láthatjuk, hogy a szervezeteknek jó része nem képes átlépni ezt a küszöböt. Falunapszerű események, hahnizó fellépőket programra tűző estek, böllerversenyek, botrányos tartalmú kiadványok, lapos ünnepek, népi barokk... Arról nem is beszélve, hogy a könyvterjesztés nem lehet annyira üzleti kérdés, hogy szépirodalom, szellemtudomány szinte ne is kerüljön a kínálatba. De ezekkel részletesebben nem is foglalkoznék, inkább a szakmaiság, a minőség felé mutató irányokkal, hiszen ez az, ami elősegítheti a kisebbségi lét új modelljét, a szegregálódás, illetve az elvágyódás, valamint az asszimiláció mértékének csökkenését.

Hiszen ha elfogadjuk a Bárdi–Misovicz szerzőpáros vélekedését, mely szerint „Kulcskérdés, hogy a kisebbségi magyar közösségek kulturális eredményei, sajátosságai egyenrangúan jelenjenek meg a mindennapi magyarországi kulturális életben és tömegkommunikációban. Ez az egyenrangúság egyben azt is jelenti, hogy a kulturális, oktatási, tudományos, nyelvhasználati stb. mezőnyben ugyanazok a minőségi kritériumok érvényesek rájuk, mint másra”⁵⁰, akkor a szlovákiai magyar kultúra azon útjai válnak értékessé, melyek ezekkel, sőt, a nemzetközi mezőnybe való tartozáshoz elengedhetetlen minőségi kritériumokkal rendelkeznek.

Mindenekelőtt a szlovákiai magyarok számára legkönnyebben elérhető szlovák és magyar tudományos és művészeti intézményekkel, szervezetekkel való magas szintű kapcsolattartás segítene a helyzeten. Jó példa a kapcsolattartás előnyeire a kultúra más-más területét képviselő Fórum Intézet, Kalligram Kiadó, a kassai Thália színház, vagy az Ifjú Szivek. Az említett intézmények kapcsolatrendszerüknek köszönhetően tudták erősíteni tevékenységük tudományosságát, művészi színvonalát. Sajnos nagyon lassan távolodik a civil társadalom attól a helyzettől, amit Tóth Károly így írt le: „A kisebbségi intézményrendszer alig ismeri a »civil szektor«, a »civil szféra«, a »civil szervezet« fogalmát. ... Helyette »szlovákiai magyar intézményekről«, »szlovákiai magyar szervezetekről« beszél, amelyek egyszerre rejtenek etnikai, nyelvi-kulturális és hatalmi tartalmakat, éppen ezért az érintkezés, az átjárhatóság alig adott a többségi és a kisebbségi szféra között.”⁵¹ Tóth szerint mindez tudatosan történt így a rendszerváltás után, „az elkülönülés ideológiai következményeit” is vállalva. Bár hozzáteszi, hogy az idegenkedés az alapvetően nyitottabb szlovák civil társadalom részéről is megnyilvánult. Ennek feloldásában nagy szerepet játszhat a már említett Kerekasztal kezdeményezése, a madari.sk weboldal, mely a magyarokat hozza közelebb a többségi nemzethez azzal, hogy szlovák nyelven közöl írásokat a szlovákiai magyarok problémáiról, személyiségeiről, értékeiről. Vagy említhetjük a (szlovákiai) magyar irodalmárok szlovák nyelvű kiadásait.

Ha még tágabb perspektívából nézzük, akkor a nemzetközi intézményekkel történő kommunikáció lehet a második lehetőség a szakmaiság elmélyítésére. Kiaknázatlan lehetőségek rejlenek a különböző színvonalas hálózatokhoz való csatlakozásban, mely a hálózati struktúrán túl működőképes nemzetközi közösségek kialakítását is elősegíti. Az Európai jazz-hálózat egyetlen szlovákiai tagja egy magyar szervezet, az Are you Free? nevű free jazzre és improvizatív zenére szakosodott fesztivál szervezője, a Na'conxypan PT⁵². A nemzetközi kortárs művészeti életbe kapcsolódott be a Stúdió érté, amely a 13. Transart Communication fesztiválját az Actinart 2002 szemináriummal zárta, ahol a „kortárs performanszművészet releváns intézményeinek adott teret”⁵³, illetve napjainkban az At Home Gallery⁵⁴, ahol sok országból megfordulnak művészek.

Harmadjára a (közönség)nevelést kell megemlíteni. Például olyan kezdeményezésekkel, melyek a diákokat szólítják meg. Ezek esetében is fontos a szakmaiság, hogy a gyerekek ne az unalmas, nosztalgiaival és pátosszal teli hahnikkal találkozzanak, hanem élő, őket érintő problémákkal szembesüljenek. A Magyarországon már előrébb járó drámapedagógia eszköztárát kezdte használni először Szlovákiában például a buda-

pesti Káva Kulturális Műhellyel együttműködő Vekker Műhely, majd a Thália Színház is. Fontosak a Szlovákiai Magyar Írók Társasága rendhagyó irodalomórái kortárs szerzőkkel. Ugyanakkor nem pusztán a fiatal generációt érdemes modern eszközökkel megszólítani, ebben segíthetnek a beavató színházi előadások.

A negyedik fontos elem pedig a támogatási rendszer.

A támogatási rendszer

Az intézményrendszer, valamint a megvalósult kulturális rendezvények, termékek többségének provincializmusa mellett a támogatási rendszer működéséről mutatja meg leginkább a szlovákiai magyar kultúra visszáságait. A továbbiakban a többi támogatási formát figyelmen kívül hagyva a szlovákiai és a magyarországi állami támogatásokról, vagyis a szlovákiai magyar kultúra számára legjelentősebb rendszerekről lesz szó.

Kezdjük öt olyan elvvel, melyek sajnos nem érvényesülnek a jelenlegi támogatáspolitikában. Az első a regionalitás elvének ésszerű (értsd: nem pusztán az adott területen élő kisebbség matematikai arányait, hanem a projektek minőségét is figyelembe vevő) érvényesítése. A második egy jelenlegi elv átformálása: most az a cél, hogy minél több szervezet kapjon pénzt – akár a kért összeg töredékét, ami sokszor a projekt színvonalas megvalósítását teszi lehetetlenné. Ehelyett a kevesebb projekt nagyobb összeggel való támogatása lenne szerencsésebb a minőség növelése érdekében. A harmadik az 1+1 euró elve, melyre nyugati példák alapján Tóth Károly is felhívja a figyelmet – ennek lényege, hogy a szervezet által más forrásokból megszerzett minden egyes euró után az ezt megpályázó szervezet egy eurót kapna állami forrásból egy erre a célra elkülönített összegből. „Ez arra ösztönözhetné a szervezetet, hogy minél nagyobb forrásokra tegyen szert”⁵⁵, ezáltal biztosítva a fejlődést, ráadásul a magas önrészt követelő pályázatok problémáját is meg lehetne így oldani. A negyedik elv a nemzetközi kapcsolatok kiemelt értékelése lenne, ösztönözni, hogy a szervezetek kilépjenek kisebbségi zárkaikból. Az ötödik pedig a szakmaiság elve, aminek számon kérése igazából abszurd – ennek ellenére a továbbiakban főleg ennek hiányáról lesz szó. A szakmaiatlanság, a támogatások eredmény nélküli eltűnése az előző részekben hangsúlyozott átpolitizáltságon túl annak a jelenségnek a következménye, melyet a megélhetési kultúra fogalmával írhatunk le

A szlovákiai nem, a magyarországi támogatási rendszer viszont már bevezette a „kiemelt szervezetek” modelljét. Ennek lényege, hogy ezek az intézmények nem évről évre, pályázatok útján, hanem kiszámítható módon részesülnek támogatásban. Több kutatás is zajlott a témában, hogy azok eredményeire épüljenek a kul-

túrát érintő döntések⁵⁶, így a magyarországi támogatásnak ez az eleme is. Bárdi Nándor és Misovicz Tibor – aki egyébként jelenleg gazdasági ügyekért felelős helyettes államtitkár az Orbán-kormányban – a nemzeti intézmények „akkreditálásáról”, illetve az országos rendezvények szervezésének megpályáztatásáról beszél⁵⁷, Szarka László pedig azt állítja, hogy „a kulturális és közművelődési szektor kiszámítható mecenatúra, folyamatos támogatás nélkül nem működhet. Ez kétszeresen is igaz a kisebbségi helyzetben működő intézmények esetében, ahol a bevételek csak kivételesen lehetnek arányban a beruházásokkal és költségekkel.”⁵⁸ Amihez szerinte elengedhetetlen, hogy minőségi és mennyiségi jegyek alapján⁵⁹ kategorizálják az intézményeket. Ehhez hasonló gondolatokat fogalmaz meg Tóth Károly is, amikor akkreditált intézményekről beszél.⁶⁰ Az egyértelmű, hogy egy ilyen pozíciót vagy pályázati úton, vagy a lehető legobjektívebb kritériumok alapján lehetne elnyerni, ahogy az is, hogy a többi mellett a rezsiköltségek problémáját megoldó „kiemelt szervezet” státusza Szlovákiában szintén alkalmazható lehetne.

Ami a magyarországi kiemelt státuszt illeti, a kutatások eredményeit és a szakmaiságot kizárva az ilyen intézmények kiválasztásánál politikai döntés születik, így volt ez 2010-ben, amikor egy személyben Csáky Pál, az MKP ex-elnöke, s 2012-ben is, amikor a Magyar Állandó Értekezlet tagjai javasoltak/jelöltek ki „nemzeti jelentőségű”, magas támogatást elnyerő intézményeket (ez is egy oka lehet a Híd távoltartásának az Értekezlettől). Sokat elmond a rendszer átpolitizáltságról, hogy az MTI hírei szerint Semjén Zsolt ezek kapcsán arról beszélt, hogy „akik kiszámítható partnerek a nemzetstratégia tekintetében, azok kiszámítható, speciális finanszírozást fognak kapni”. A MÁ-ÉRT által használt kritériumok közt szintén nem találunk sok tudományos és művészeti jellegű szakmaiságot (hogy a kortárs kultúra támogatásának kihagyásáról már ne is beszéljünk): egy adott intézmény mennyire szolgálja a közösség megmaradását, a magyar nyelv terjesztését, az autonómiát, a helyi közösségek gyarapodását, feltétel volt még, hogy mennyire stabil, kiszámítható a működése, vagy tud-e pluszforrásokat bevonni.

A szakmaiatlanság, a politikai inkorrekttség a magyarországi támogatások más területeire is jellemző. Nagy Myrtil és Tóth Károly még 2006-ban írták le, hogy a támogatások elosztásában nincs rendszer, átláthatatlan, átpolitizált, s hogy ismerős személyi/intézményi s nem programközpontú⁶¹ – s ez azóta sem változott. 2010-ben például Csáky említett önkényes döntése mellett az MKP-hoz közeli emberek végeztek a Szülőföld Alap kuratóriumi munkáit, a Duray Miklóshoz köthető Szövetség a Közös Célokért kapta a státusztörvényből adódó (pénz)elosztási felada-

tokat és az értük járó százalékokat, valamint a vállalkozásfejlesztéssel foglalkozó Corvinus Zrt. partnere is ez a szervezet volt. A 2011 óta eltelt öt év alatt az itt felsorolt szervezetek a magyarországi állami támogatásokat osztó Bethlen Gábor Alap Zrt.-től a konkrét rendezvényre, programra, kulturális termékre irányuló pályázataik mellé nem kevés alanyi jogú működési támogatást kaptak minőséget gyakran nem képviselő tevékenységükre: a Csemadok jóval több mint fél milliárd forintot (ami mellé a szlovák államtól is az alanyi jogon járó támogatást követeli), a Szövetség a Közös Célokért több mint 180 millió forintot, de az MKP-közeli Szlovákia Magyar Pedagógusok Szövetsége is szépen kasszírozott: több mint 215 millió forintot.⁶²

De hogy mai példákat is említsünk: A Bethlen Gábor Alap Zrt. Hungarikum elnevezésű meghívásos pályázatának célja a külhoni értékek gyűjtése, rendszerezése, az értéktárba történő felvétel előkészítése, miközben a pályázó szervezet legfőbb tevékenységének az Alap honlapja szerint a következőnek kell lennie: „a nemzeti értékgyűjtő, és megőrző mozgalom megismertetése és népszerűsítése; a gyűjtőmunkát segítő szakmai tréningek és rendezvények megszervezése; módszertani segédanyagok megalkotása, szerkesztése és kiadása, információnyújtás a terepmunka végzése során a módszertan mentén”⁶³. Szlovákiából az MKP-közeli, a Farkas Iván ötlete alapján alakult Gazda Polgári Társulás az egyetlen meghívott, mely szervezet főcélja „tagjainak teljes körű érdekképviselete, mindenekelőtt a családi gazdaságok, vállalkozások fejlődésének támogatása, a szakmai ismeretek bővítése, felhasználása és az EU-tagságból eredő lehetőségek megismertetése, kihasználása”⁶⁴.

Egy újabb példa sajnos a gyerekeket érinti, mély perverziónál: A Rákóczi Szövetség által az ovikba küldött csomagok, melyekbe a magyarországi másodikosoknak (!) készült, a szlovákiai írásképtől eltérő írott betűket használó munkafüzet mellé Elek Sándor (?) felhőborítóan gyenge *Karácsonyi történet* című műve is bekerült az AB-Art kiadótól: „Gondolod, hogy küldetésünk van? / Szól a tehén a szokottnál halkabban. / Bizony kell, hogy legyen egy teremtmény, / kinek színe előtt mindenki egyenlő ... Mondd csak círmos, mi a tapasztalat, / te is láttad belülről a sok falat. / Mit ünnepelek ott az ember magának, / miért díszít fel anynyi faágat?”⁶⁵. Tényleg az a lényeg, hogy a „nemzetstratégia tekintetében partner” kiadók raktárkészlete ürüljön a gyerekek rovására is?

Így válik Fábri István, szociológus szavaival a „legfontosabb határon túli támogatáspolitikai eszköz”⁶⁶, vagyis a magyarországi pályázati rendszer a szakmaiatlanság, a politikai harcok és a megélhetési kultúra terévé.

A hazai támogatások esetében ugyanilyen a helyzet. Sajnos a pártok közvetlenül vagy „fedőszervezetekkel”

mindig is részt fognak venni a pénzosztásban, mert ez az érdekük. A korábban jó pozíciókkal rendelkező Híd ugyan mintha kissé visszaszorulna, az MKP pedig mintha erősödne, ugyanakkor más jellegű érdekcsoportok is színre léptek, eredményesen lobbiznak. Utóbbinak bizonyítéka a kiugróan magas, 72 ezer eurós támogatás a Loar kft-nek 2014-ben az *Új Nő* című havonta megjelenő kommersz női magazinra, majd 2015-ben 48 ezer euró a nyomtatott, 20 ezer euró pedig a lap online változatára, immár az Amade Polgári Társulásnak. De például a Katedra nevű, évente tíz számmal jelentkező füzet is 35 ezer euró támogatásban részesült, mellé 10 ezret kapott az ugyanilyen nevű honlap, mely csupán a nyomtatott verzió rövidített átemelése a világhálóra.

És ez utóbbihoz kapcsolódva láthatjuk azt is, hogy a három, Hodossy Gyula által vezetett szervezet (Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Katedra, Vámbéry PT) a magyar írott kultúrára fordított összeg számításaim szerint több mint 23 százalékát nyerte el 2014-ben (172 284 eurót), miközben pályázatai 90 százaléka nyert (a sikeres pályázási átlag az összes pályázatot tekintve kb. 35 százalék, az írott kultúrán belül 70 százalék körül van). Az 2015-ös összegek még csak részben elérhetők, de meglepő lenne, ha a százalékarányok nagyban eltérnének az előző évitől a három szervezetnek idén megítélt több mint 160 ezer eurót tekintve. Mindeközben a három említett szervezet székhelye ugyanaz, mint a pályázatírással és könyveléssel is foglalkozó Consilio Consulting & Production kft-éjé, aminek tulajdonosa az írott kultúra döntőbizottságának elnöke.

Mindezen túl pedig a Kormányhivatal – mint a legfőbb támogató – pályázati rendszere tele van hibával, a bürokrácia egyre nagyobb, az elosztható összeg egyre kisebb, sok a törvények túlértelmezéséből eredő gáncsoskodás – például a kft-k kizárása a pályázásból, a legkisebb adminisztrációs hibáknak is a felnyújtása stb. A hivatal szakmaiatlanságának köszönhető például az is, hogy a már sokszor emlegetett Szlovákiai Magyarok Kerekasztala jelölésai alapján 2015-től felálló „írott kultúra” bizottságban egyetlen olyan magyar személy sincs, aki professzionális szinten foglalkozna irodalommal.

Az ilyen jellegű problémákon túl véleményem szerint több helyen is módosításra szorulna a Kormányhivatal pályázati struktúrája. Az ismertetett általános elvek mellett nagyobb hangsúlyt kellene kapnia benne a kortárs magas kultúrának, például az első részben már említett (kis)játékfilmet (ennek támogatása csak az interkulturális dialógus erősítésén és a kisebbség életének bemutatásán belül lehetséges jelenleg) és képzőművészetet (az alkotási folyamatot nem támogatják jelenleg) érintő kategóriák létrehozásával. A ma érvényes szabályok szerint nem lehet a szerve-

zetek működésére, rezsiköltségre, fizetésre pályáznunk – ezek segíthetnének a civil szféra megerősödésében, a munka minőségének javulásában.

Alapvető lenne, hogy ne csupán a kisebbségekre és a kisebbségi létre fókuszáljon a rendszer, hanem tágasabban, nemzetközi szinten is értelmezze a kultúra fogalmát. Hogy ne legyen odatéve minden ponthoz, ha korlátozó a „kisebbségi” jelző. Mivel a könyv- és lapkiadást ismerem a legjobban, ennek modelljén mutatom be a változás egy lehetséges irányát. Ebben a kategóriában például most csak véletlenül jut át a rendszeren egy-egy nem szlovákiai magyar szerzőt érintő projekt. Ugyanakkor egy erős kiadó felépítéséhez elengedhetetlen, hogy minden elérhető magyar szerzővel számolhasson, így tud csak megfelelő pozíciót elfoglalni az összmagyar könyvpiacra – s ez előnyösebb az ott megjelenő szlovákiai magyar szerzők számára is, ugyanis a Szlovákián kívüli könyvesboltokba is be tudnak jutni, nem beszélve a szélesebb szakmai-kritikai figyelemről. Érthetetlen, hogy miközben sokszor a Szlovákiában hahnizó magyarországi gagyi támogatáshoz juthat, az irodalmárok ebből ki vannak zárva.

Célszerű lenne a támogatás kétféle módjának bevezetése a kommersz kiadványok esetében. Az egyik rész származna közvetlen támogatásból, a másik részt pedig úgy kapnák meg, ahogy Haraszi Gyula java-

solja: a nem kommersz szövegeket kiadók pályázhatnak propagációra, amit a kommersz szlovákiai magyar periodikus sajtóban költhetnének el.⁶⁷

Még mindig a könyv- és lapkiadásnál maradva: minden bizonnyal a kiadványok színvonalának emelésével járna, ha megváltozna a támogatás szerkezete. Jelenleg sok kiadványt támogatnak, köztük olyanokat, melyek minőségükben, fontosságukban nem állják a versenyt. Sikeresebb volna ugyanekkora keretösszegeből a kevesebb támogatott könyv mellett a kiemelt kiadó megpályázható pozíciója, mely biztosítaná a kiadó működését. Ennek alternatívája lehetne a könyvtár-program. A norvég modell⁶⁸ Európa több országában is sikerrel működik (és működött volna Magyarországon is, ha a kormány nem a stadionépítésben lát nagyobb lehetőséget a nemzet fejlődésére), lényege a legtömörebben, hogy állami pénzen támogatásként vennének könyveket a kiadóktól a könyvtárak számára.

Összességében érthető, hogy a szavakban a „magyarok megmaradásáért küzdő” politika, az „üzletemberek” és a megélhetési kultúrszereplők rátelepedtek a támogatási rendszerre – gyakorlatilag egyre nehezebbé téve a megmaradást. Mondja valaki, hogy nem jó biznissz a kisebbségi kultúra, az újjáéledt Horthy-barokk!

JEGYZETEK

- 1 Ld. Will Kymlicka: Államok, nemzetek és kultúrák. Ford. Cseke Zsuzsa. In *Korunk*, 1998/7, és 1998/8.
- 2 Széchenyi István: *Világ vagy is Felvilágosító töredékek Némi hiba s előítélet eligazítására*. Pest, 1831, 512.
- 3 A liberális nacionalisták szerint a liberális politikaelmélet elemeit a nemzetállam biztosítja: „A társadalmi igazságosság, a tanácskozó demokrácia és az egyéni autonómia liberális-demokratikus erőnei, mondják, a lehető legjobban elérhetőek a nemzetállamban, azaz abban az államban, ahol közös nemzeti öntudat, kultúra, nyelv sugárzik szét az állampolgárok között.” Will Kymlicka – Christine Straehle: *Kozmopolitanizmus, nemzetállamok, kisebbségi nacionalizmus: a legújabb irodalom kritikai áttekintése*. Ford. Jakab Dénes Barna. In *Kel-lék*, 2001/17. <http://kellek.adatbank.transindex.ro/?cid=169> [Letöltés: 2015. 04. 19.]
- 4 A kétféle nacionalizmus sommás jellemzése Vajda Mihálytól: „Szokás a nacionalizmusokat osztályozni. A Rajnától nyugatra a nemzeti érzület kialakulása a demokrácia lassú formálódásának

kísérőjelensége, gyakorlatilag annak a folyamatnak az öntudata, melynek során a polgárság részévé válik a nemzetnek, melyet azt megelőzően csupán az uralkodó rendek alkottak. Nacionalizmus, nemzeti öntudat és „haladás” – amin ne értsünk mást és többet, mint a polgári egyenlőség-gondolat, a politikai egyenlőség megvalósulását és a liberális állam létrejöttét – együtt járnak. Ezzel szemben a Rajnától keletre létrejött egy szörnyszülött, a reakciós nacionalizmus. Európának ezeken a területein, ahogy Bibó fogalmaz, a haladás ügye és a közösség ügye szembekerülnek egymással. A közösség, veszélyeztetvén érezve magát a létét is, szembefordul a haladás ügyével: úgy hiszi, hogy a liberális állam, midőn egyenlő jogokat biztosít a »nemzet ellenségeinek« is, a nemzet ügyének sírásója lesz. Inkább kevesebb szabadság, de a nemzet létét semmi se fenyegetse.” Vajda Mihály: Fichte és a német küldetés. In *Magyar tudomány*, 1996/3–4. 486.

- 5 Ahogy azt Charles Taylor fogalmazza meg Ernest Gellner gondolatait közvetítve: „Ha a modern társadalomnak van egy, a szó legteljesebb

értelmében vett »hivatalos« nyelve, azaz az állam által támogatott, sulykolt és meghatározott nyelve és kultúrája, és ezen folyik mind a társadalmi, mind a gazdasági élet, akkor ez óriási előnyt jelent mindazoknak, akiknek ez az anyanyelvük, viszont akik más nyelvet beszélnek, határozottan hátrányban vannak. Ezek, hogy elboldoguljanak vagy egy számukra második, idegen nyelv használatára kényszerülnek, vagy asszimiláció révén kerülhetnek a hivatalos nyelvet anyanyelvként beszélőkkel azonos helyzetbe. Szembekerülve az utóbbi lehetőség keltette kellemetlen kilátással, egy újabb megoldásként ezek az emberek követelhetik az államhatárok újrajelölését, hogy ezek után egy olyan új államban/gazdaságban működhessenek, ahol az ő anyanyelvük a hivatalos nyelv. Megszületik a nacionalizmus belső parancsa.” Charles Taylor: *Nacionalizmus és modernitás*. Ford. Tarbai Gabriella. In *Magyar Kisebbség*, 2002/3. <http://epa.oszk.hu/02100/02169/00020/pdf/020321.pdf> [Letöltve: 2015. 04. 10.]

- 6 Daniele Conversi: A nacionalizmuselmélet három irányzata. In Kántor Zoltán (szerk.): *Na-*

- cionalizmuselméletek. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004. 315.
- 7 Will Kymlicka: Államok, nemzetek és kultúrák. Ford. Cseke Zsuzsa. In *Korunk*, 1998/8.
- 8 Ld. pl. Vernon van Dyke: *Human Rights and the Rights of Groups*. <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2110557?uid=3739024&uid=2134&uid=2492824363&uid=2&uid=70&uid=3&uid=2492824353&uid=60&purchase-type=none&access-type=none&sid=21106478201923&showMyJstorPs=false&seq=1&showAccess=false> [Letöltve: 2015. 04. 16.] és Will Kymlicka: i. m. vagy: *Etnikai kapcsolatok és a nyugati politikaelmélet*. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf685.pdf [Letöltve: 2015. 04. 10.] Kymlickáról Demeter M. Attila jegyzi meg: „A kultúra védelme azért fontos, állítja Kymlicka, mert az előttünk nyitva álló választási lehetőségek tartományát, azaz az értelmes élet feltételeit képező választási lehetőségeinket kulturális örökségünk határozza meg.” Ugyanitt vázolja fel Kymlicka kultúrafelfogása ellen felhozható érveket, mint amilyen a kultúra instrumentális felfogása (Yael Tamir), vagy az elméletét jellemző terminológiai feszültség, mely megkérdőjelezi annak liberális jellegét (Salat Levente). In Demeter M. Attila: *A nemzeti kisebbségek problémája az angolszász politikai filozófiában*. http://www.academia.edu/6144077/A_nemzeti_kisebbs%C3%A9gek_prob%20l%C3%A9m%C3%A1ja_az_angolsz%C3%A1sz_politikai_filoz%C3%B3fi%C3%A1ban [Letöltve: 2015. 04. 11.].
- 9 Ld. pl. Hushegyi Gábor: Kortárs és jelenkori magyar képzőművészek. In Csanda Gábor – Tóth Károly (szerk.): *Magyarok Szlovákiában III.; Kultúra (1989–2006)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006.
- 10 H. Nagy Péter: Hagyománytörténet. A kortárs magyar líra paradigmái. In Csanda Gábor – Tóth Károly (szerk.): *Magyarok Szlovákiában III.; Kultúra (1989–2006)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006. Bővebben ld. Beke Zsolt: Az identitás esélyei. In *Szörös Kő*, 2007/1.
- 11 Vizi Balázs: „Így a kisebbséghez tartozók egyenjogúsága csak akkor valósulhat meg, ha az állam a kisebbségek vagy nem-domináns etnikai csoportok nyelvi, nemzeti identitását is megjelelteti, azaz külön intézkedésekkel támogatja. Az elmúlt évtizedekben számos nemzetközi jogi dokumentum és politikai nyilatkozat is megerősítette: a többségétől eltérő nemzeti vagy etnikai, nyelvi vagy kulturális identitás megjelenítéséhez, megőrzéséhez mindenképp külön jogok biztosítására van szüksége minden kisebbségnek.” *Kisebbségi autonómiák Európában*. <http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/>
- kk_2006_02/cikk.php?id=1365 [Letöltve: 2015. 04. 07.].
- 12 Dušan Kováč: A kisebbségi kérdés Közép-Európában. Kísérlet szintézisre. Ford. Simon Attila. In Fedinec Csilla – Ilyés Zoltán – Simon Attila – Vizi Balázs (szerk.): *A közép-európai országok dicsérete és kritikája*. Kalligram, Pozsony, 2013, 103.
- 13 Will Kymlicka – Christine Straehle: Kozmopolitanizmus, nemzetállamok, kisebbségi nacionalizmus: a legújabb irodalom kritikai áttekintése.
- 14 Szarka László: Kisebbség és kultúra. A kulturális intézmények szerepe a közösségépítésben. In Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László: *A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2005, 21.
- 15 Kende Anna – Kosztandinisz Diana – Szilassy Eszter: *Asszimiláció és kisebbségi identitás*. <http://www.c3.hu/~jelkep/JK992/kende/kende.htm> [Letöltve: 2015. 04. 06.].
- 16 Filep Tamás Gusztáv: A kisebbségi magyar kultúra, művészet, művelődés, tudományosság intézményei és teljesítményei. In Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008, 124–125.
- 17 A Kassáról Budapestre költöző Márai Sándor is ilyen, a kor szellemét tükröző gondolatokat fogalmazott meg: „A felvidéki író tudta, hogy ez években az ő lelkebe horgonyozták le a magyarság felelősségérzetét. Ezért nem tudom ezt az irodalmat kicsinyes műhely-szemponatok szerint megítélni. Nem tudom egymáson mérni az írók jelentőségét; az egészet kell nézni, s az egész értelme annyi, hogy az írók a válság és megpróbáltatások éveiben hű fiaik maradtak az anyanyelvnek. Az egyik hangosabban szólt, a másik zengőbben, a harmadik tapasztalatlanul és dadogva, de mind magyarul szóltak, s egyiknek sem jutott eszébe, hogy e nyelven más is lehet más is lehet kiáltani, mint az elszakított magyarság nemzeti jogainak követelését. Számomra ez fontosabb, mint egyes szonettek versmértékének tisztasága, vagy egyes regények szerkezetének egyenlőtlensége.” Márai Sándor: *Kisebbségi irodalom*. In Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve. Felvidéki irodalmi emlékkönyv. Budapest [1940].
- 18 Ld. pl.: „Amikor ma itt és most a múlt nagy magyar nyelv hőrszát [ti. Kazinczyt] köszöntöm, a hétköznapok hőseit is magamhoz ölelem. A főtől a tagokig mindent és mindenkit: az egészet, az egységet. Mert kevesen vagyunk, és oldott kévét kell összetartanunk. A nyelv az üdvösségünk és megtartónk, de lehet kárhoztunk és elmarasztalónk is. Lehetünk hűségesei és lehetünk hűtlenjei, árulói.” Fábry Zoltán: *Kazinczy elkötelezettségében*. In uő.: *Vigyázó szemmel*. Madách, Bratislava, 1971, 296.
- 19 Érdemes idézni egy gondolatot Grendel Lajos több esszéjében is felbukkanó Fábry-kritikájából: „... a szlovákiaiásg nem lehet menleve egyetlen szürke, igénytelen, amatőr műnek sem”. Grendel Lajos: *Elszigeteltség vagy egyetemesség?* In uő.: *Hazám, Abszurdisztán*. Kalligram, Pozsony, 1998, 75. A Fábryról való leválás Grendel-központi történetét lásd: Olasz Sándor: *Mítoszok és illúziók nélkül*. In *Tiszatáj*, 1996/1, 104–109.
- 20 Daniele Conversi: A nacionalizmuselmélet három irányzata. 324.
- 21 Rogers Brubaker: Csoportok nélküli etnicitás. In Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005, 115.
- 22 Szarka László: A közép-európai kisebbségek típusairól – adalékok a tipológiai besorolhatóság kérdéséhez. In Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005, 169. A jövő felé fordulást hangsúlyozza Felföldi Enikő is, ld. uő.: A kisebbségek kulturális és nyelvi jogai a nemzetközi jogban. In Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005.
- 23 Ld. *Polgári Vízión 2016*. Bugár Béla bevezetője, 5. <http://polgarivizio.sk/sites/default/files/downloadable-files/polgarivizio2016.pdf> [Letöltve: 2015. 04. 22.] (A továbbiakban PV.)
- 24 PV 43.
- 25 PV 43.
- 26 PV 32.
- 27 PV 44.
- 28 PV 48.
- 29 Szabómihály Gizella – Csernicskó István: Hátányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010, 173.
- 30 Ld. <http://www.most-hid-sk.hu/hid-tervezete-biztositja-kisebbségi-kulturak-tamogatatas-es-fejlodeset>; <http://www.parameter.sk/rovat/regio/2015/04/21/hid-tervezete-biztositja-kisebbségi-kulturak-tamogatatas-es-fejlodeset>; <http://uj szo.com/napilap/kozelet/2015/04/14/8-millioval-tamogatnaka-kisebbségi-kultur> [Letöltve: 2015. 04. 23.], valamint a Pátria rádióban elhangzott beszélgetést Solymos Lászlóval.
- 31 Ld. <http://www.mkp.sk/az-mkp-programja-2009-2019/>. [Letöltés: 2015. 04. 19.]
- 32 Ld. http://uj szo.com/sites/default/files/documents/az_mkp_autonomiakonceptioja.pdf.

- [Letöltés: 2015. 04. 18.] (A továbbiakban AK.)
- 33 Tóth Károly: A szlovákiai magyar régió kulturális intézményrendszere. In Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László: *A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2005, 40.
- 34 Miklósi Péter: *Árokásás helyett lehet-e párbeszéd?* Interjú Bárdos Gyulával. <http://uj szo.com/napi lap/interju/2015/01/23/arokasas-helyett-lehet-e-parbeszed> [Letöltve: 2015. 04. 05.]
- 35 Mint például: *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya; Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól; Koppenhágai dokumentum; Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201-es számú ajánlás stb.*
- 36 Ld. Will Kymlicka – Christine Straehle: *Kozmopolitanizmus, nemzetállamok, kisebbségi nacionalizmus: a legújabb irodalom kritikai áttekintése.*
- 37 AK 53.
- 38 AK 60.
- 39 AK 7.
- 40 Rogers Brubaker: *Csoportok nélküli etnicitás.* 121.
- 41 Ld. Szabó Rezső: *A Csemadok és a Prágai Tavasz.* Kalligram, Pozsony, 2004.
- 42 Jobbágy István: *A kisebbségek fogalmának meghatározási problémája a nemzetközi kapcsolatokban.* <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&cikk=m020215.html> [Letöltve: 2015. 4. 15.]
- 43 Miklósi Péter: *Árokásás helyett lehet-e párbeszéd?* Interjú Bárdos Gyulával.
- 44 Ld. <http://csemadok.sk/orszagos-tanacs/orszagos-program/>. [Letöltés: 2015. 04. 29.]
- 45 Uo.
- 46 Uo.
- 47 Ld. Tóth Károly: A szlovákiai magyar régió kulturális intézményrendszere. Majd ugyanez szerepel egy későbbi, 2006-os tanulmányában is: *Szlovákiai magyar kulturális intézmények?* In Csanda Gábor – Tóth Károly (szerk.): *Magyarok Szlovákiában III.; Kultúra (1989–2006)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006.
- 48 Tóth Károly: A szlovákiai magyar régió kulturális intézményrendszere. 38.
- 49 Bárdi Nándor – Miskovics Tibor: A kisebbségi magyar közösségek támogatásának politikája. In Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században.* Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010, 219–220. és 226.
- 50 Uo. 223–224.
- 51 Tóth Károly: A szlovákiai magyar régió kulturális intézményrendszere. 37.
- 52 Ld. <http://www.europejazz.net/members/sk>, illetve: www.naconxypan.sk. [Letöltés: 2015. 04. 19.]
- 53 Ld. Hushegyi Gábor: A Stúdió érté 20 éve. In Hushegyi Gábor – Sörös Zsolt: *Transart Communication. Performance & Multimedia Art. Studio érté 1987–2007.* Kalligram, Pozsony, 2008, 175.
- 54 Ld. <http://www.athomegallery.org/>. [Letöltés: 2015. 04. 19.]
- 55 Tóth Károly: A kulturális támogatások átalakításának lehetséges formái. In Csanda Gábor – Tóth Károly (szerk.): *Magyarok Szlovákiában III.; Kultúra (1989–2006)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006 259.
- 56 Ld. Mandel Kinga: A kulturális intézmények felmérése. A kutatás célja és módszerei. In Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László: *A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2005.
- 57 Az alapján lehetne akkreditálni őket, hogy „az intézmény milyen tevékenységet fejt ki, mennyiben lát el közhasznú és közintézményi funkciókat, hány és milyen képzettségű alkalmazottal, milyen anyagi forrásokkal rendelkezik, és melyek a hosszú távon finanszírozandó feladatok” Bárdi Nándor – Miskovics Tibor: A kisebbségi magyar közösségek támogatásának politikája. 227. Továbbá: „A nemzeti intézmény kategóriához hasonlóan régióként és Magyarországon összehasonlíthatóan meg kellene vizsgálni az évenkénti nagyobb méretű rendezvényeket, azok funkcióját, hatását, költségfelhasználást. Majd egy prioritási sorrend alapján külön ezen rendezvények lebonyolítására lehetne pályázatot kiírni.” Uo. 228. Tóth Károly is ez utóbbihoz hasonló következtetésre jut: Tóth Károly: A kulturális támogatások átalakításának lehetséges formái. 260.
- 58 Szarka László: Kisebbség és kultúra. A kulturális intézmények szerepe a közösségépítésben. 14.
- 59 „Sem a kisebbségi magyar politikai elit, sem a magyarországi támogatáspolitikai irányítói nem tudták eddig kialakítani azt a koncepciót, amely a kulturális alapintézmények kategóriájából kiindulva egyrészt a területi hatókör és a potenciális fogyasztói szám alapján, másrészt a fontossági és hasznossági elv, illetve a rászorultsági és megtérülési elv mentén megpróbálná kategorizálni az intézményeket.” Uo.
- 60 „Intézményi átvilágítással megvizsgálni azt, hogy az intézmény milyen tevékenységet fejt ki, mennyire lát el közhasznú és közintézményi funkciókat, hány alkalmazottal rendelkezik, milyen képzettségűek ezek, milyen a hatása a tevékenységüknek, milyen a publikációs tevékenysége az adott intézménynek, milyen a kapcsolatrendszere, milyen anyagi forrásokkal rendelkezik. . . ” Tóth Károly: A kulturális támogatások átalakításának lehetséges formái. 259.
- 61 Ld. Nagy Myrtil – Tóth Károly: A kulturális intézményrendszer forrásai és finanszírozása. In Csanda Gábor – Tóth Károly (szerk.): *Magyarok Szlovákiában III.; Kultúra (1989–2006)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006, 255–256.
- 62 Az adatok a Bethlen Gábor Alap honlapjáról valóak: www.bgzrt.hu.
- 63 Ld. http://bgzrt.hu/tamogatások/palyazatok_tamogatások_2015/meghivasos_palyazati_felhivas_hungarikumok_2015/meghivasos_palyazati_felhivas_hungarikumok/. [Letöltés: 2015. 04. 25.]
- 64 Ld. <http://www.gazda-pt.sk/index.php/hu/11-gazda-polgari-tarsulas/4-celkituzes-es-tevekenysegi-kor>. [Letöltés: 2015. 04. 25.]
- 65 Elek Sándor: *Karácsonyi történet.* AB-Art, Pozsony, 2008, 10.
- 66 Fábri István: A határon túli magyar kulturális intézményrendszer vizsgálata. In Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László: *A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2005, 111.
- 67 Ld. <http://haraszt.sk/hogyan-oszthato-felkulturalis-elet/>. [Letöltés: 2015. 05. 02.]
- 68 Ld. <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2008/XVII.-evf.-2008.-szepember/Knut-Hamsun-szobai>. [Letöltés: 2015. 05. 05.]